

Research Paper

Investigating the Factors Affecting the Reconstruction of the Physical Space of Coastal Rural Settlements in Chabahar County

Sirous Ghanbari^{1*}, Monireh Ghofrān²

1. Associate Professor, Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

2. PhD student in Geography and Rural Planning, Faculty of Geography and Environmental Planning, University of Sistan and Baluchestan, Zahedan, Iran.

DOI: 10.22124/gscaj.2026.28193.1315

Received: 2024/08/17

Accepted: 2026/01/05

Abstract

Rural settlement reconstruction constitutes a dynamic and multidimensional process that, in the wake of destruction, displacement, or alterations to physical structures, demands critical reassessment and strategic re-planning. The present study seeks to identify and analyze the factors influencing the physical-spatial reconstruction of coastal rural settlements in Chabahar County. This research was applied in terms of objective and descriptive-analytical in method with a quantitative approach. Data were collected using a researcher-made questionnaire, and the statistical population consisted of households residing in the coastal villages of Chabahar County. Employing Cochran's formula and quota sampling, a total of 320 households were selected as the sample. The Analytic Network Process (ANP) was utilized for data analysis to determine the significance and weight of the influencing factors. The analytical results revealed that five principal factors exert the greatest influence on the physical-spatial reconstruction of coastal rural settlements. Improvement of the village fabric (weight: 0.277) emerged as the most critical factor, pertaining to the renovation of physical structures and the enhancement of residential environmental quality. Preservation of the village landscape (0.273) was found to play a vital role in sustaining the visual identity and cultural landscape of the settlements. Development of the road network (0.254), aimed at improving intra-village accessibility and connectivity with surrounding areas, ranked third in importance. Furthermore, enhancement of housing quality (0.235) and infrastructure development (0.230), encompassing water, electricity, sewage systems, and communication routes, were identified as additional priority factors affecting the physical reconstruction of the settlements. These results can provide a suitable basis for formulating future policies and plans in the area of rural settlement reconstruction in coastal regions.

Keywords: Physical Development, Spatial Reconstruction, Rural Settlements, Coastal Areas, Chabahar County.

Highlight

- In order to investigate the effective factors on the reconstruction of the physical space of the coastal settlements of Chabahar county, the process of network analysis (ANP) has been used.
- The main indicators examined in this study included enhancement of housing quality, infrastructure development, preservation of the village landscape, improvement of the village fabric, and development of the road network.

Extended Abstract

Introduction

The reconstruction of physical space is a comprehensive program for the practical development of villages, with its implementation focused on the reconstruction of the rural development landscape, environmental development, and the physical appearance of rural areas (Wang & Zhuo, 2018, p. 99). In general, reconstructing physical space is an essential factor in the formation of space, environment, and place, and attention to physical dimensions is considered crucial in the planning process (Javan-Forouzandeh & Motlabi, 2011, p. 32). This is because the reconstruction of physical space can significantly affect the texture and structure of rural settlements, leading to the creation of higher-

*. Corresponding Author: ghanbari@gep.usb.ac.ir

quality environments in rural areas (Gustafson, 2001, p. 7). In the coastal settlements of Chabahar County, located in Sistan and Baluchestan Province, many villages show deteriorated physical textures. One of the primary challenges facing these coastal villages is the disorderly physical condition, poor housing quality, and degraded village environments. Adopting a strategy of physical-space reconstruction in these coastal rural settlements could facilitate the physical development and upgrading of villages in the region. Given this context, the central question arises: What is the most comprehensive and organized intervention in the physical environment of the villages in the study area, and what are the factors influencing the reconstruction of the physical space of coastal rural settlements in Chabahar County? The answer to this question can serve as a cornerstone for the physical development and reconstruction of rural settlements in the region. Therefore, to bridge the gap between theoretical discussions and research objectives on the one hand, and the realities of the rural community on the other, the present study, taking into account financial capacity and available human resources, sought to investigate the factors affecting the reconstruction of the physical space of coastal rural settlements in Chabahar County.

Research Method

This research was applied in terms of objective and descriptive-analytical in method with a quantitative approach. Data were collected using both documentary and field methods. The statistical population of the study consists of households in the coastal villages of Chabahar County. The collected data were analyzed at both descriptive and analytical levels using SPSS software. The data collection and measurement tools in the research were questionnaire and interview methods, considering the subject and nature of the research. To estimate the sample size, 320 samples were determined using the quota sampling method and the Cochran formula. To analyze the data and to examine the factors affecting the reconstruction of the physical space of coastal rural settlements in Chabahar county and to determine the quantity and importance of their weight, the analytical network process (ANP) was used.

Findings and Discussion

The distribution of questionnaires among households in the coastal villages of Chabahar County indicates that, out of the 320 statistical samples, the highest frequency of respondents' age was the 40–49 years' age group, comprising 35.3% of the total target population (or sample). An examination of the factors affecting the reconstruction of the physical space of coastal settlements in Chabahar County, based on the weights and prioritizations obtained from the Analytic Network Process (ANP), revealed that among the 19 indicators considered in this study, the following ten were identified as the most significant; land use change in coastal areas (weight: 0.293), improvement of communication routes (land and sea) (weight: 0.291), formation of new land uses in coastal areas (weight: 0.289), degree of change in the rural fabric in terms of construction (weight: 0.288), development of new housing along the seashore (weight: 0.286), construction of new pathways (weight: 0.281), change and improvement of construction materials (weight: 0.279), enhancement of housing welfare facilities (weight: 0.277), increase in the newly constructed housing along the coasts (weight: 0.268), enhancement of welfare services along the coasts (weight: 0.263). Other indicators also played a significant role in the reconstruction of the physical space of coastal rural settlements in Chabahar County; however, their influence was lower than that of the aforementioned ten indicators.

Conclusion

The results concerning the overall factors also indicated that, in order of priority, factors such as improvement of the village fabric, preservation of the village landscape, development of the road network, enhancement of housing quality, and infrastructure development are the most important general factors affecting the physical-spatial reconstruction of coastal rural settlements in Chabahar County. These findings are consistent with the results of studies by Bazrafshan et al. (2018) and Zhang et al. (2021). Therefore, it is necessary to pay special attention to these factors in the development of the physical fabric and the reconstruction of the physical space of rural settlements, as the study and identification of these factors will influence the success of the reconstruction process of rural settlement spaces.

Funding

There is no funding support.

Authors' Contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of Interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the persons for scientific consulting in this paper.

Citation:

Ghanbari, s., & Ghofrān, M. (2026). Investigating the Factors Affecting the Reconstruction of the Physical Space of Coastal Rural Settlements in Chabahar County. *Geographical Studies of Coastal Areas Journal*, 7 (2), pp. 25-38.
DOI: 10.22124/gscaj.2026.28193.1315

Copyrights:

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

بررسی عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار

سیروس قنبری^{۱*}، منیره غفران^۲

۱. دانشیار، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.
۲. دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران.

DOI: 10.22124/gscj.2026.28193.1315

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۵/۲۷

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۱۰/۱۵

چکیده

بازساخت سکونتگاه‌های روستایی، فرایندی پویا و چندبعدی است که در نتیجه تخریب، جابجایی یا تغییر در ساختارهای کالبدی، نیازمند بازنگری و برنامه‌ریزی مجدد می‌گردد. پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار انجام شده است. این مطالعه از منظر هدف، کاربردی و از نظر روش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد کمی می‌باشد. داده‌ها از طریق پرسش‌نامه‌ی محقق‌ساخته گردآوری شده و جامعه آماری شامل خانوارهای روستاهای ساحلی شهرستان چابهار است. با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری سهمیه‌ای، ۳۲۰ خانوار به‌عنوان نمونه انتخاب شدند. برای تحلیل داده‌ها و تعیین اهمیت و وزن عوامل مؤثر، از فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) بهره گرفته شد. نتایج حاصل از تحلیل‌ها نشان داد که پنج عامل اصلی در بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی بیشترین تأثیر را دارند. بهبود بافت روستا (۰/۲۷۷) به عنوان مهم‌ترین عامل شناخته شد که به نوسازی ساختار فیزیکی و ارتقای کیفیت محیط سکونت اشاره دارد. حفظ چشم‌انداز روستا (۰/۲۷۳) نیز نقش مهمی در تداوم هویت بصری و منظر فرهنگی سکونتگاه‌ها ایفا می‌کند. توسعه‌ی شبکه‌ی معابر (۰/۲۵۴)، با هدف بهبود دسترسی درون‌روستایی و ارتباط با مراکز پیرامونی، در رتبه سوم قرار گرفت. همچنین، افزایش کیفیت مسکن (۰/۲۳۵) و توسعه‌ی زیرساخت‌ها (۰/۲۳۰) نظیر تأسیسات آب، برق، فاضلاب و راه‌های ارتباطی، از دیگر اولویت‌های مؤثر بر بازساخت فیزیکی سکونتگاه‌ها شناسایی شدند. این نتایج می‌تواند مبنای مناسبی برای تدوین سیاست‌ها و برنامه‌ریزی‌های آتی در حوزه‌ی بازساخت سکونتگاه‌های روستایی در مناطق ساحلی فراهم سازد.

واژگان کلیدی: توسعه کالبدی، بازساخت فضایی، سکونتگاه‌های روستایی، مناطق ساحلی، شهرستان چابهار.

نکات برجسته:

- جهت بررسی عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های ساحلی شهرستان چابهار از فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) بهره گرفته شده است.
- در این پژوهش افزایش کیفیت مسکن، توسعه زیرساخت‌ها، حفظ چشم‌انداز روستا، بهبود بافت روستا و توسعه شبکه معابر به عنوان شاخص‌های اصلی مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

۱. مقدمه

روستاهای و سکونتگاههای روستایی مکانهای مهمی برای زندگی و تولید جمعیت روستایی هستند و پدیده‌ای فضایی هستند که کلید تحقیقاتی مطالعات جغرافیایی در مورد سکونتگاههای روستایی است (Li and Jiang, 2018: 2745). به همین علت طی بیست سال اخیر در کشورهای در حال توسعه، بر رشد و توسعه فرایندهای ساختاری بیش از پیش توجه شد و دولت‌ها بر زمینه‌های بازسازی سکونتگاههای مناطق روستایی متمرکز شدند (صادقی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۷۰). راهبرد مراکز رشد روستایی، راهبرد برنامه‌ریزی مراکز روستایی، راهبرد کارکردهای شهری از مهم‌ترین راهبردها در خصوص توسعه روستایی می‌باشند (رضوانی و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۶). برنامه‌ریزی توسعه کالبدی سکونتگاههای روستایی، برنامه‌ریزی کالبدی و فرایندی برای توسعه فیزیکی یک روستا در قالب یک پیشنهاد به صورت طرح سه بعدی است، که به ساماندهی کاربری زمین، مکان‌یابی و طراحی ساختمان‌ها، خیابان‌ها، خدمات حمل و نقل، مسیرهای خدماتی و فضاهای باز می‌پردازد (سعیدی و امینی، ۱۳۸۹: ۴۲). برنامه‌ریزی توسعه کالبدی سکونتگاه‌ها تا حد زیادی با مباحث آمایش سرزمین و برنامه‌ریزی فضایی همسو است و دربردارنده سیاست‌های راهبردی و مؤلفه‌های بنیادی محیطی، اجتماعی، اقتصادی، زیربنایی و منطقه‌ای و محلی است (صادقی و طولابی‌نژاد، ۱۳۹۸: ۷۰). یکی از راهبردهای که در برنامه‌ریزی توسعه کالبدی در کانون توجه قرار دارد، موضوع بازساخت فضای کالبدی سکونتگاههای روستایی است. بازساخت فضای کالبدی به صورت یک برنامه کلی در جهت پیشرفت عملی روستاها است و در اجرای آن بر بازسازی چشم‌انداز توسعه روستایی، توسعه محیطی زیست و کالبد و نمای روستایی متمرکز شده است (Wang and Zhuo, 2018: 99). به طور کلی بازساخت فضای کالبدی یک عامل ضروری در شکل‌گیری فضا و محیط و مکان به شمار می‌رود و توجه به ابعاد کالبدی را در فرایند برنامه‌ریزی ضروری می‌دانند (جوان‌فروزنده و مطلبی، ۱۳۹۰: ۳۲). زیرا بازساخت فضای کالبدی می‌تواند اثرات چشمگیری در بافت و کالبد سکونتگاههای روستایی بر جا گذارد و به ایجاد محیط‌های با کیفیت در مناطق روستایی منجر گردد (Gustafson, 2001: 7). بازساخت فضای کالبدی سکونتگاههای روستایی، یکی از رویکردهای بنیادین در ارتقاء کیفیت زندگی، بهسازی محیط سکونت و ارتقاء سطح بهره‌وری در فضاهای روستایی به شمار می‌آید. تحقق این هدف مستلزم شناخت دقیق و نظام‌مند عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌ها است. در این میان، سکونتگاههای روستایی ساحلی به‌ویژه در شهرستان چابهار، به دلیل ویژگی‌های خاص جغرافیایی و محیطی خود، با چالش‌های عمیقی در حوزه کالبدی مواجه‌اند. وجود بافت‌های فرسوده، مسکن نامقاوم، نبود زیرساخت‌های مناسب و نابسامانی در ساختار فضایی از جمله مسائلی است که کیفیت زیست در این سکونتگاه‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار داده است.

در شهرستان چابهار، که یکی از نواحی راهبردی و مستعد توسعه در جنوب شرق کشور به شمار می‌آید، بخش قابل توجهی از روستاهای ساحلی دارای ساختار کالبدی ناپایدار و فاقد انسجام فضایی هستند. در چنین شرایطی، بهره‌گیری از راهبردهای بازساخت فضایی می‌تواند زمینه‌ساز توسعه متوازن، بهبود محیط زندگی و تقویت تاب‌آوری سکونتگاههای روستایی شود. با این حال، پرسش اساسی آن است که گسترده‌ترین و مؤثرترین مداخلات سازمان‌یافته در فضای کالبدی این سکونتگاه‌ها کدامند و چه عواملی به طور مشخص بر فرایند بازساخت آنها اثرگذار هستند؟ ضرورت انجام این پژوهش، از نیاز به پاسخ‌گویی به همین پرسش‌ها ناشی می‌شود؛ به‌ویژه در شرایطی که تاکنون مطالعات میدانی اندکی در خصوص تحلیل عوامل کالبدی مؤثر بر بازساخت سکونتگاههای روستایی در نواحی ساحلی چابهار انجام شده است. پژوهش حاضر می‌کوشد با تکیه بر تحلیل داده‌های میدانی، چارچوب نظری معتبر و استفاده از روش‌های علمی از جمله تحلیل شبکه‌ای (ANP)، مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاههای روستایی ساحلی این شهرستان را شناسایی و اولویت‌بندی نماید. نتایج این پژوهش می‌تواند راهنمایی مؤثر برای سیاست‌گذاران، برنامه‌ریزان و مدیران توسعه روستایی در طراحی و اجرای مداخلات کالبدی اثربخش در مناطق ساحلی باشد. لذا سوال اصلی تحقیق عبارت است از: عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاههای روستایی ساحلی شهرستان چابهار کدامند؟

۲. مبانی نظریه

بازساخت سکونتگاه‌های روستایی بر مهندسی سیستم چندهدفه در کالبد و فضای روستایی تکیه دارد. تخریب و بهسازی سکونتگاه‌های روستایی در مورد اکولوژی روستایی را هدف قرار می‌دهد (Bi and Yang, 2022: 1299).

بر اساس تعاریف بازساخت عبارت است از: تغییرات کیفی در روابط میان بخش‌های سازنده یک اقتصاد سرمایه‌داری است. این تحولات همیشه از تصمیمات آگاهانه منشاء می‌گیرند (شکوئی، ۱۳۸۶: ۲۱۳). در واقع بازساخت دربردارنده تحولات است به دیگر سخن، این فرایند دربردارنده تغییرات کیفی و اساسی می‌باشد تا تغییرات کمی و زود گذر، جریان تغییر ساختارها و تحول جهت‌گیری‌های اجتماعی باید در عین برخورداری از وضعیتی متنوع و چند بعدی، بیانگر نوعی ارتباط ارگانیک میان اجزاء مختلف تحت تغییر باشد. بازساخت به معنای ایجاد تغییر صرفاً در یک بخش بخصوص از کل نظام نمی‌باشد، بلکه مبین آن است که تغییر به وجود آمده لزوماً باید بتواند به دیگر بخش‌ها تسری پیدا کند و باعث افزایش توان و عملکرد، سازگاری و همگامی سایر بخش‌ها با بخش تغییر یافته گردد (Hoggart and Paniagua, 2001: 42). بازساخت می‌تواند در مقام پاسخ‌دهی به سایر تغییرات حوزه‌های اجتماع باشد (Lovering, 1989: 185). بازساخت خود معلول تحولات سیاسی، اقتصادی و ایدئولوژیکی است. آنچه که در بطن بازساخت ریشه دوانده است و پیدایش خود را نمایان می‌سازد همانا بحران و اندیشه حل بحران است.

در علوم جغرافیایی و به‌طور خاص در جغرافیای انسانی مطرح شدن پدیده بازساخت ریشه در تحولاتی دارد که در گذشته محیط شهری و روستایی با آن روبرو گشته‌اند (پاکشیر و صرافی، ۱۳۸۶: ۱۴). این رویکرد نظری تحت‌عنوان الگوواره بازساخت (restructuring) شناخته می‌شود و هم در عرصه‌های تحلیلی سرزمین و هم در زمینه‌های هنجاری و راهبردی برای ساماندهی فضایی به کار می‌آید. نظریه بازساخت فضایی به‌عنوان یک دستگاه اندیشه است که به وسیله آن در هر گونه مطالعات، تمامی پدیده‌ها (عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، محیطی، سیاسی) به شکل فضایی باز نمود می‌یابد (بیگدلی، ۱۳۹۴: ۴۳). طیف نسبتاً وسیعی از گرایش‌ها و تعابیر نسبت به مفهوم بازساخت با توجه به دیدگاه‌ها و رویکردهای متنوع و متفاوت علمی مطرح می‌گردد. مفهوم متعارف و شناخته شده بازساخت، گویای نوعی تغییر کیفی در سازماندهی اجتماعی از شکلی به شکل دیگر است (Lovering; 1989: 198).

انواع مختلف بازساخت، شامل بازساخت جغرافیایی، بازساخت روستایی، بازساخت فضایی - کالبدی سکونتگاه‌ها می‌باشد (وودز، ۱۳۸۹: ۳۷۲). در این میان بازساخت فضایی کالبدی روستایی به معنای باز تولید مکانی و فضایی، تجدید حیات یا دگرگونی‌های فیزیکی - کالبدی، فرهنگی - اجتماعی، و راهبردی در محیط روستاها بر اساس اثرگذاری از عوامل متفاوت را دربرمی‌گیرد که اثرات آن را در فضای روستایی می‌توان ارزیابی، سنجش و اندازه‌گیری نمود (ابراهیمی، ۱۳۹۵: ۱۷۵). بازساخت فضایی - کالبدی خود نیز شامل ابعاد مختلفی است که می‌توان از آن به کیفیت مسکن، توسعه زیرساخت‌ها، حفاظت از چشم‌انداز روستایی و تغییرات مثبت در بافت روستا نام برد (عطائی و پور محمدی، ۱۳۹۴: ۲۳۹). در این زمینه این موضوع مطرح می‌گردد که از عوامل مؤثر در بازساخت مکانی و کالبدی، توجه به بعد کالبدی مکان برگرفته از عناصر و اجزاء کالبدی مکان به عنوان بخشی از فرایند شناخت و هویت انسانی است (حیدری و همکاران، ۱۳۹۳: ۷۸)؛ چرا که شکل‌گیری فضای کالبدی تحت‌تأثیر اندیشه‌ها، باورها، فعالیت‌ها و سطح فرهنگ جامعه قرار دارد (میر مقتدائی، ۱۳۸۸: ۳۸). از آنجایی که یکی از رویکردهای مهم در برنامه‌ریزی توسعه روستایی، رویکرد فضایی - کالبدی است (رضوانی، ۱۳۹۰: ۹۷) توسعه و بازساخت فضای محیطی و کالبدی در ساکنان این انگیزه را به‌وجود می‌آورد که به احیا و نوسازی همه جانبه محیط‌های خانگی و محلی خود بپردازند (امیرکافی و فتحی، ۱۳۹۰: ۳). بدین صورت باعث ارتباط انسان‌ها با محیط طبیعی پیرامون خود و محل سکونت آنها می‌گردد (بهرام‌پور و مدیری، ۱۳۹۴: ۸۷). در نهایت این موضوع موجب می‌گردد افراد سرمایه‌های فکری و مالی خود را در مسیر ترقی محیط زندگی خود عرضه کنند. این امر باعث تغییرات در فضای سکونتگاه‌های روستایی می‌گردد و موجب ایجاد تغییر کیفیت مسکن، تغییر زیرساخت‌ها، چشم‌انداز روستا، بافت روستا و شبکه معابر در نواحی روستایی می‌گردد (بذرافشان و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۹۷). بر این اساس در پژوهش حاضر نیز به بررسی عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار پرداخته شده است.

۳. پیشینه پژوهش

مطالعه پیشینه نظری و تجربی مرتبط با بازساخت فضایی سکونتگاه‌های روستایی، گامی اساسی در تبیین چارچوب مفهومی و شناخت جایگاه پژوهش حاضر به شمار می‌رود. بررسی ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که با وجود اهمیت موضوع، مطالعات جامع و به‌روز در زمینه بازساخت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، به‌ویژه در مناطق ساحلی، محدود بوده است و اغلب پژوهش‌ها تمرکز خود را بر بازساخت در نواحی شهری یا عمومی‌تر گذاشته‌اند. در این میان، مطالعات اندکی به تحلیل عوامل مؤثر بر بازساخت کالبدی با رویکردی تلفیقی و استفاده از روش‌های کمی پرداخته‌اند. پاکشیر و صرافی (۱۳۸۶) در پژوهشی، عوامل مؤثر بر فرایند بازساخت کالبدی در مقیاس کلانشهر را بررسی کرده و نشان داده‌اند که سیاست‌های دولت، اقدامات بخش خصوصی و تصمیمات مدیران محلی از عوامل کلیدی تأثیرگذار بر این فرایند هستند.

رحمانی (۱۳۹۵) به تحلیل الگوی گسترش کالبدی-فضایی روستا-شهرها با استفاده از مدل آنتروپی شانون و مدل هلدن پرداخته است. نتایج این پژوهش، که با مطالعه‌ی موردی شهر جوقان (یکی از شهرهای ناحیه میانی در کلان‌شهر همدان) انجام شده، نشان می‌دهد این شهر دارای رشدی بی‌قواره و مارپیچی (اسپرال) است. در ناهماهنگی کالبدی شهر، رشد جمعیت نقش کمتری داشته و روند گسترش فیزیکی شهر بیشتر به‌صورت پراکنده و حاشیه‌ای، در امتداد مسیرهای منتهی به راه‌های برون‌شهری صورت گرفته است.

بذرافشان و همکاران (۱۳۹۷) در مطالعه‌ای به بررسی نقش حس تعلق مکانی در بازساخت فضایی-کالبدی سکونتگاه‌های روستایی پرداختند و نتیجه گرفتند که کیفیت مسکن، اصلاح زیرساخت‌ها و بهبود شبکه معابر روستایی از مهم‌ترین عوامل بازساخت به‌شمار می‌روند.

بهرامی (۱۳۹۸) به تحلیل قابلیت‌های کالبدی-کارکردی شهر سنندج با تأکید بر پیوندهای شهر و روستا پرداخته است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد روستاهایی که فاصله کمتری با شهر سنندج دارند، نه‌تنها از شرایط توپوگرافی هموار برخوردارند و به گسترش پیوند شهر و پیرامون کمک کرده‌اند، بلکه به محل تمرکز جمعیت مهاجران روستایی نیز تبدیل شده‌اند.

صادقی و طولابی‌نژاد (۱۳۹۸) در تحقیق خود به ارزیابی اثرات اجرای طرح هادی بر بازساخت فضایی-کالبدی در دهستان رشتخوار پرداختند و دریافتند که این طرح‌ها در بهبود کیفیت مسکن و توسعه معابر نقش مثبتی ایفا کرده‌اند.

سندگل و همکاران (۱۴۰۱)، به محدودیت‌های کالبدی و زیست محیطی کارآفرینی در روستاهای پیرامونی مرز و تالاب بین‌المللی هامون (مورد مطالعه: بخش قرقری، شهرستان هیرمند) پرداخته است. نتایج در بررسی شدت محدودیت‌های کارآفرینی در روستاهای مورد مطالعه نشان می‌دهد که محدودیت‌های کالبدی در ۵۸/۶ درصد از روستاها و محدودیت‌های زیست محیطی نیز در ۶۸/۹ درصد از روستاها در سطح شدید یا بسیار شدید می‌باشد.

در مطالعات خارجی، کونگ و همکاران (۲۰۲۱) ارتباطات اجتماعی را به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های کلیدی در بازساخت فضایی سکونتگاه‌های روستایی چین مطرح کرده‌اند و به تأثیر مستقیم این ارتباطات بر موفقیت فرایند بازساخت اشاره کرده‌اند. همچنین، ژانگ و همکاران (۲۰۲۱) با بررسی مناطق کوهستانی غرب چین، به این نتیجه رسیده‌اند که زیرساخت‌ها، زمین و شرایط محیطی از مهم‌ترین نیروهای محرک در بازساخت سکونتگاه‌های روستایی هستند.

جمع‌بندی مطالعات پیشین نشان می‌دهد که گرچه تلاش‌هایی برای تحلیل ابعاد بازساخت فضایی انجام شده است، اما بیشتر این مطالعات یا به مناطق شهری اختصاص داشته‌اند یا به‌صورت موردی و محدود در مناطق روستایی اجرا شده‌اند. همچنین، اکثر پژوهش‌ها تمرکز کمتری بر تحلیل هم‌زمان و کمی عوامل مؤثر با رویکرد شبکه‌ای داشته‌اند. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد است با بهره‌گیری از روش کمی و ابزار تحلیل شبکه‌ای، به شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی در مناطق ساحلی شهرستان چابهار بپردازد. این پژوهش با تمرکز بر متغیرهایی نظیر کیفیت مسکن، توسعه زیرساخت‌ها، بهبود بافت روستا، حفظ چشم‌انداز و شبکه معابر، سعی دارد شکاف موجود در ادبیات پژوهش را پر کند و چشم‌انداز تازه‌ای برای برنامه‌ریزی فضایی روستاهای ساحلی ارائه نماید.

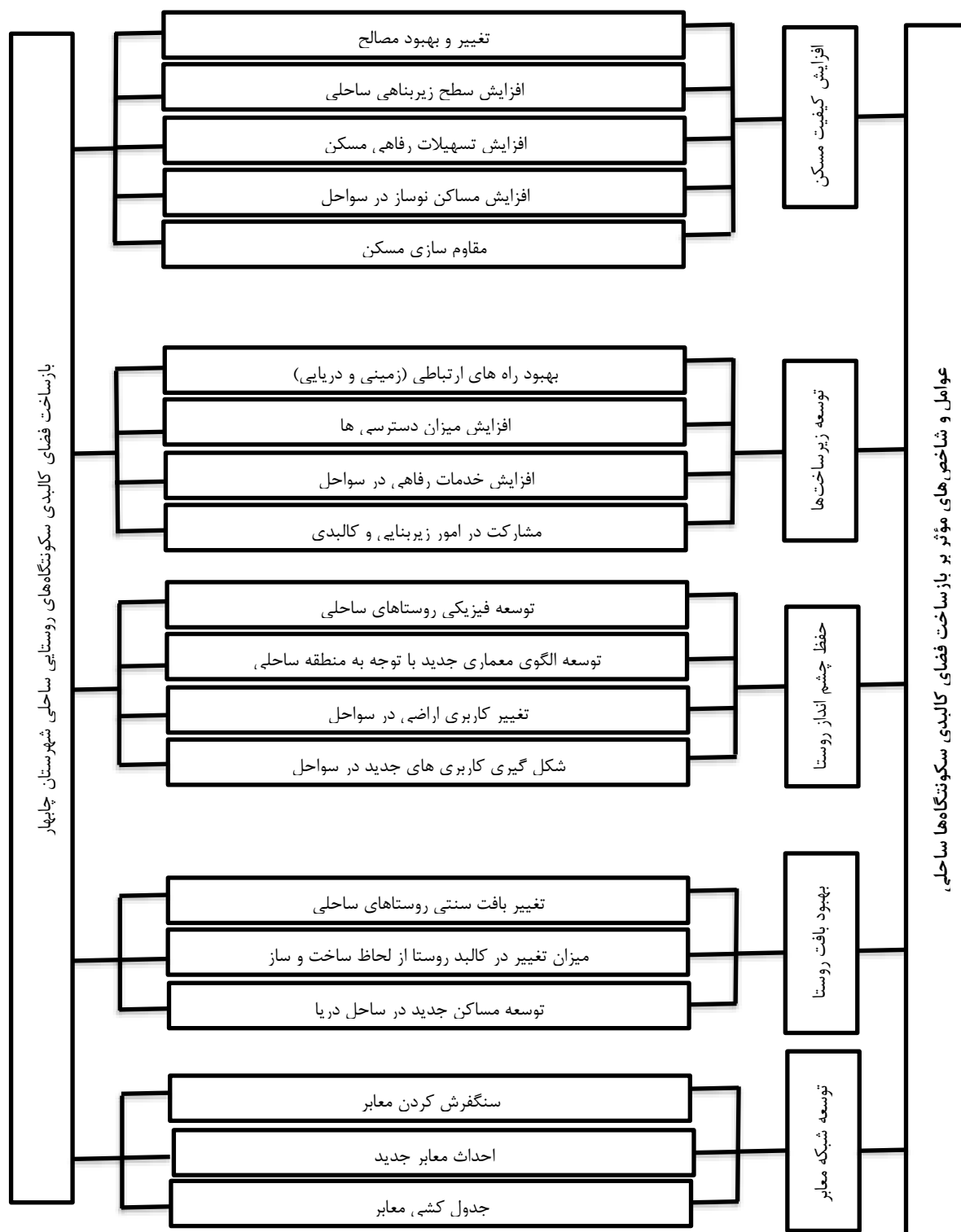
۱.۳. روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی است، زیرا هدف اصلی آن دستیابی به نتایجی است که بتوانند در راستای بهبود شرایط بازساخت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی، به‌ویژه در مناطق ساحلی شهرستان چابهار، استفاده شده است. از حیث ماهیت و روش، این تحقیق در چارچوب روش توصیفی-تحلیلی قرار می‌گیرد. روش توصیفی به‌منظور بررسی ویژگی‌ها، وضعیت موجود و توصیف شرایط فعلی سکونتگاه‌ها استفاده شده است و بخش تحلیلی تحقیق، به بررسی روابط بین متغیرها، شاخص‌ها و عوامل تأثیرگذار بر فرایند بازساخت فضایی-کالبدی این سکونتگاه‌ها اختصاص دارد. گردآوری داده‌ها به‌صورت دوگانه و ترکیبی انجام شده است. در مرحله نخست، برای گردآوری اطلاعات نظری و پیشینه تحقیق، از روش مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی استفاده شد. در این بخش، منابع علمی، مقالات داخلی و خارجی، کتاب‌ها، پایان‌نامه‌ها و اسناد توسعه روستایی مورد بررسی قرار گرفتند. در مرحله دوم، برای گردآوری داده‌های تجربی، از مطالعات میدانی بهره گرفته شد که ابزار اصلی آن پرسشنامه ساختاریافته و در مواردی مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با اهالی و خبرگان محلی بود. جامعه آماری پژوهش را خانوارهای ساکن در روستاهای ساحلی شهرستان چابهار تشکیل می‌دهند. این جامعه با توجه به قرارگیری در نواحی مستعد تحول کالبدی و فضایی، از تنوع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی بالایی برخوردار است. برای تعیین حجم نمونه آماری، از فرمول کوکران استفاده شد و با در نظر گرفتن ضریب اطمینان ۹۵ درصد، تعداد ۳۲۰ خانوار از جامعه ۲۵۸۴ خانوار روستایی ساحلی شهرستان چابهار (طیس، رمین، بریس، پشت، پسبندر، کوآتر) به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردید. نحوه نمونه‌گیری به‌صورت سهمیه‌ای و متناسب با پراکنش جغرافیایی و جمعیتی روستاهای مختلف در منطقه انجام شده است تا نمایندگی مناسبی از کل جامعه آماری فراهم گردد. در طراحی پرسش‌نامه، ابتدا شاخص‌های کلان مؤثر بر بازساخت فضایی-کالبدی بر اساس مرور ادبیات نظری و تجربی شناسایی شدند (جدول ۱). منابع استخراج گویه‌ها، مطالعات پیشین از جمله پژوهش‌های داخلی (بذرافشان و همکاران، صادقی و طولابی‌نژاد) و خارجی (کونگ و ژانگ، ۲۰۲۱) و همچنین نظر خبرگان محلی بوده‌اند. روایی پرسشنامه به‌صورت روایی محتوایی و با بهره‌گیری از نظرات اساتید دانشگاه و کارشناسان توسعه روستایی تأیید گردید. برای بررسی پایایی پرسشنامه نیز از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد که مقدار آن برای کل گویه‌ها بالای ۰.۷ به‌دست آمد که نشان‌دهنده پایایی قابل قبول ابزار تحقیق می‌باشد. در بخش تجزیه و تحلیل داده‌ها، از دو سطح تحلیلی بهره گرفته شد. در سطح اول، داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS مورد تحلیل توصیفی قرار گرفتند تا ویژگی‌های جمعیت‌شناختی پاسخ‌دهندگان، میانگین‌ها و انحراف معیار متغیرها مشخص شود. در سطح دوم، برای تحلیل ساختاری و تعیین اهمیت و وزن هر یک از شاخص‌ها و گویه‌ها در فرایند بازساخت، از فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) استفاده شد. این روش، به‌دلیل قابلیت مدل‌سازی روابط درون‌گروهی و بین‌گروهی میان شاخص‌ها و فراهم ساختن امکان اولویت‌بندی دقیق، برای این پژوهش مناسب تشخیص داده شد. تحلیل‌های ANP با استفاده از مقایسات زوجی میان شاخص‌ها و گویه‌ها انجام شد و نتایج آن مبنای استنتاج عوامل اولویت‌دار در بازساخت فضایی سکونتگاه‌های روستایی قرار گرفت.

جدول ۱: مولفه‌ها و شاخص‌های مورد توجه در بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی

مولفه‌ها	شاخص‌ها	ماخذ شاخص	ماخذ مولفه
افزایش کیفیت مسکن	تغییر و بهبود مصالح- افزایش سطح زیربنای ساحلی- افزایش تسهیلات رفاهی مسکن- افزایش مسکن نوساز در سواحل- مقاوم سازی مسکن	(یافته‌های میدانی)	طرح هادی روستای رمین
توسعه زیرساخت‌ها	بهبود راه‌های ارتباطی (زمینی و دریایی)- افزایش میزان دسترسی‌ها- افزایش خدمات رفاهی در سواحل- مشارکت در امور زیربنایی و کالبدی	(یافته‌های میدانی)	طرح هادی روستای رمین
حفظ چشم انداز روستا	توسعه فیزیکی روستاهای ساحلی- توسعه الگوی معماری جدید با توجه به منطقه ساحلی- تغییر کاربری اراضی در سواحل- شکل‌گیری کاربری‌های جدید در سواحل	(یافته‌های میدانی)	طرح هادی روستای رمین
بهبود بافت روستا	تغییر بافت سنتی روستاهای ساحلی- میزان تغییر در کالبد روستا از لحاظ ساخت و ساز- توسعه مسکن جدید در ساحل دریا	(یافته‌های میدانی)	طرح هادی روستای رمین
توسعه شبکه معابر	سنگفرش کردن معابر- احداث معابر جدید جدول کشی معابر	(یافته‌های میدانی)	طرح هادی روستای رمین

ماخذ: مطالعه میدانی و طرح هادی روستای رمین ۱۳۹۷، بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان سیستان و بلوچستان

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش ۱۴۰۳

۱.۴. منطقه مورد مطالعه

شهرستان چابهار در جنوب شرق کشور، بر روی جلگه ساحلی دریای عمان در استان سیستان و بلوچستان واقع گردیده است. این شهرستان از سمت شمال به شهرستان‌های سرباز و نیکشهر، از جنوب به دریای عمان، از شرق به پاکستان و از غرب به شهرستان کنارک محدود است. شهر بندری چابهار، مرکز شهرستان با وسعتی حدود ۱۰/۹ کیلومتر مربع بین ۲۵ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی و ۶۰ درجه و ۳۷ دقیقه طول شرقی بر دهانه خلیجی به همین نام با ارتفاع ۷ متر از سطح دریا واقع گردیده و شرقی ترین شهر ساحل جنوبی کشور محسوب می شود (سالنامه آماری استان سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۵: ۲۳). این شهرستان دارای سه بخش پلان، مرکزی و دشتیاری می‌باشد. در شکل (۲) موقعیت شهرستان چابهار نسبت به استان، و شهرستان‌های دیگر آورده شده است.

شکل ۲. موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه و روستاهای نمونه

۴. یافته‌های پژوهش و بحث

توزیع پرسش‌نامه بین خانوارهای روستاهای ساحلی شهرستان چابهار حاکی از آن است که از تعداد ۳۲۰ نمونه آماری، بیشترین فراوانی سنی پاسخ‌دهندگان تحقیق ۴۰ تا ۴۹ سال بوده که ۳۵/۳ درصد از کل جمعیت هدف (یا نمونه) را شامل می‌شود. از نظر تحصیلات پاسخگویان ۳۵/۶ درصد پاسخگویان دارای مدرک لیسانس بوده، از نظر جنسیت ۹۴/۱ درصد پاسخگویان مرد، و ۸۱/۳ درصد پاسخگویان متأهل و مابقی مجرد بوده‌اند. از نظر اشتغال نیز ۸۱/۶ درصد پاسخگویان دارای شغل آزاد مانند صیادی، تجارت، خرید و فروش و کارهای غیر دولتی بوده‌اند. توصیف فراوانی جمعیت مورد مطالعه در جدول (۲) آورده شده است.

جدول ۲. توصیف فراوانی جمعیت مورد مطالعه

مشخصات پاسخ دهنده	بیشترین پاسخگو	تعداد پاسخگو	درصد
سن	بین ۴۰ تا ۴۹ سال	۱۱۳	۳۵/۳
تحصیلات	لیسانس	۱۱۳	۳۵/۶
جنسیت	مرد	۳۰۱	۹۴/۱
تأهل	متأهل	۲۶۰	۸۱/۳
شغل	آزاد	۲۶۱	۸۱/۶۶

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

۱.۴. عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌ها ساحلی

تحقیق حاضر به منظور تعیین وزن و اولویت عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار، از روش تحلیل شبکه‌ای (ANP) استفاده نموده است. این روش امکان مدل‌سازی پیچیدگی روابط بین عوامل و شاخص‌ها را فراهم می‌سازد و بر خلاف روش‌های ساده‌تر مانند AHP، می‌تواند وابستگی‌ها و تاثیرات متقابل بین معیارها را در نظر گیرد.

۲.۴. مراحل انجام تحلیل شبکه‌ای (ANP)

الف) تعیین عوامل و شاخص‌ها

ابتدا بر اساس مطالعات پیشین و بررسی میدانی، پنج عامل کلیدی (افزایش کیفیت مسکن، توسعه زیرساخت‌ها، حفظ چشم انداز روستا، بهبود بافت روستا، توسعه شبکه معابر) که هر یک از شاخص‌های مرتبط شناسایی شد (جدول شماره ۳).

ب) طراحی پرسشنامه مقایسه زوجی

برای تعیین اهمیت نسبی هر عامل و شاخص، پرسشنامه‌ای مبتنی بر مقایسه زوجی تهیه و در اختیار خبرگان قرار گرفت. در این پرسش‌نامه هر عامل در مقابل سایر عوامل مقایسه شده و همین کار برای شاخص‌ها درون هر عامل انجام شد.

ج) جمع‌آوری داده‌ها

پرسش‌نامه‌ها پس از تکمیل توسط ۳۲۰ خانوار روستاهای ساحلی شهرستان چابهار جمع‌آوری و داده‌ها وارد نرم‌افزارهای Microsoft Excel و نرم‌افزار تحلیل (Super Decisions) ANP شدند.

د) ایجاد ماتریس‌های مقایسه زوجی

بر اساس داده‌های پرسش‌نامه، ماتریس‌های مقایسه زوجی عوامل و شاخص‌ها تشکیل شد.

ه) محاسبه وزن‌ها و اولویت‌ها

با استفاده از الگوریتم‌های ANP، وزن‌های نسبی هر عامل و زیرمعیار محاسبه شدند و سپس وزن نهایی شاخص‌ها بر اساس وزن عامل و وزن شاخص در آن عامل به دست آمد.

و) اعتبارسنجی مدل

سازگاری ماتریس‌های مقایسه زوجی بررسی شده و در صورت لزوم اصلاح گردید تا ضریب ناسازگاری (CR) کمتر از حد مجاز (۰/۱) باشد.

به‌منظور شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی در شهرستان چابهار، از تکنیک تحلیل شبکه‌ای (ANP) استفاده شد. نتایج حاصل از این فرایند نشان داد که از میان ۱۹ شاخص مورد بررسی، ده شاخص دارای بیشترین وزن و اولویت بوده و به‌عنوان مهم‌ترین متغیرهای اثرگذار بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی در منطقه محسوب می‌شوند.

این شاخص‌ها عبارتند از: تغییر کاربری اراضی در سواحل (وزن ۰/۲۹۳)، بهبود راه‌های ارتباطی زمینی و دریایی (۰/۲۹۱)، شکل‌گیری کاربری‌های جدید در سواحل (۰/۲۸۹)، میزان تغییرات در کالبد روستا از منظر ساخت و ساز (۰/۲۸۸)، توسعه مسکن جدید در نواحی ساحلی (۰/۲۸۶)، احداث معابر جدید (۰/۲۸۱)، بهبود و تغییر مصالح ساختمانی (۰/۲۷۹)، ارتقای تسهیلات رفاهی مسکن (۰/۲۷۷)، افزایش تعداد مسکن نوساز در نواحی ساحلی (۰/۲۶۸) و توسعه خدمات رفاهی در سواحل (۰/۲۶۳). در عین حال، سایر شاخص‌های مورد مطالعه نیز در بازساخت کالبدی سکونتگاه‌ها نقش داشته‌اند، اما میزان تأثیر آن‌ها در مقایسه با شاخص‌های مذکور کمتر بوده است. در سطح عوامل کلی، نتایج نشان داد که «بهبود بافت روستا» با وزن ۰/۲۷۷، «حفظ چشم‌انداز روستا» با وزن ۰/۲۷۳، «توسعه شبکه معابر» با وزن ۰/۲۵۴، «افزایش کیفیت مسکن» با وزن ۰/۲۳۵ و «توسعه زیرساخت‌ها» با وزن ۰/۲۳۰، به‌عنوان مهم‌ترین عوامل کلان در بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار شناخته می‌شوند. این یافته‌ها نشان‌دهنده ضرورت تمرکز سیاست‌گذاران محلی و برنامه‌ریزان توسعه روستایی بر مؤلفه‌های یادشده به‌منظور ارتقاء کارکرد کالبدی، زیباشناختی و زیرساختی سکونتگاه‌های روستایی نواحی ساحلی است. در روستاهای ساحلی شهرستان چابهار متأسفانه به‌دلیل کمبود نظارت سازمانی، مسکن روستایی طبق اصول و استانداردهای مهندسی ساخته نشده است و حتی بسیاری از این روستاها به صورت خود جوش و در نتیجه مهاجرت از سایر شهرسنانها و روستاهای استان شکل گرفته اند لذا براساس شواهد و مطالعات میدانی در این شهرستان این نتیجه حاصل گردید که این روستاها بایستی در عوامل و مؤلفه‌هایی دچار تغییر بنیادی گردند تا هم به لحاظ کالبدی و هم به لحاظ زیبا شناختی دچار تحول گردند که این مساله خود به خود تبعات مثبت زیادی را به دنبال خود خواهد داشت که در قالب شاخص‌های تولید

شده برای هریک از عوامل مورد بررسی در جدول شماره ۳ تدوین و تنظیم گردید. لذا جدول (۳) پژوهش، به تفصیل به نمایش وزن و اولویت هریک از عوامل و شاخص‌های مؤثر در این زمینه می‌پردازد.

جدول ۳. عوامل و شاخص‌های مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌ها ساحلی

عامل	وزن	اولویت	شاخص	وزن	اولویت
افزایش کیفیت مسکن	۰/۲۳۵	۴	تغییر و بهبود مصالح	۰/۲۷۹	۷
			افزایش سطح زیربنای ساحلی	۰/۲۴۱	۱۵
			افزایش تسهیلات رفاهی مسکن	۰/۲۷۷	۸
			افزایش مسکن نوساز در سواحل	۰/۲۶۸	۹
			مقاوم سازی مسکن	۰/۱۰۹	۱۹
توسعه زیرساخت‌ها	۰/۲۳۰	۵	بهبود راه های ارتباطی (زمینی و دریایی)	۰/۲۹۱	۲
			افزایش میزان دسترسی ها	۰/۱۷۴	۱۸
			افزایش خدمات رفاهی در سواحل	۰/۲۶۳	۱۰
			مشارکت در امور زیربنایی و کالبدی	۰/۱۹۳	۱۷
حفظ چشم انداز روستا	۰/۲۷۳	۲	توسعه فیزیکی روستاهای ساحلی	۰/۲۶۰	۱۱
			توسعه الگوی معماری جدید با توجه به منطقه ساحلی	۰/۲۴۹	۱۳
			تغییر کاربری اراضی در سواحل	۰/۲۹۳	۱
			شکل گیری کاربری های جدید در سواحل	۰/۲۸۹	۳
بهبود بافت روستا	۰/۲۷۷	۱	تغییر بافت سنتی روستاهای ساحلی	۰/۲۵۸	۱۲
			میزان تغییر در کالبد روستا از لحاظ ساخت و ساز	۰/۲۸۸	۴
			توسعه مسکن جدید در ساحل دریا	۰/۲۸۶	۵
			سنگفرش کردن معابر	۰/۲۳	۱۶
توسعه شبکه معابر	۰/۲۵۴	۳	احداث معابر جدید	۰/۲۸۱	۶
			جدول کشی معابر	۰/۲۴۷	۱۴

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۴۰۳

در شکل (۳)، عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار بر اساس وزن و اهمیت به‌دست‌آمده از فرایند تحلیل شبکه‌ای (ANP) ارائه شده‌اند. بر مبنای نتایج به‌دست‌آمده، عامل "بهبود بافت روستا" با وزن ۰/۲۷۷ به‌عنوان مؤثرترین عامل در بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی منطقه مورد مطالعه شناخته شده است. در مقابل، عامل "توسعه زیرساخت‌ها" با وزن ۰/۲۳۰ کمترین سهم را در میان عوامل پنج‌گانه داشته و کم‌اهمیت‌ترین عامل در بازساخت فضایی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار ارزیابی شده است.

شکل ۳. عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی، نویسندگان ۱۴۰۳

از منظر تحلیلی، وزن بالای شاخص‌هایی همچون تغییر کاربری اراضی در سواحل و شکل‌گیری کاربری‌های جدید نشان‌دهنده آن است که در نواحی ساحلی شهرستان چابهار، پویایی کالبدی و تغییرات کاربری به‌عنوان عوامل اصلی در روند بازساخت فضای سکونتگاهی عمل می‌کنند. این امر می‌تواند ناشی از فشارهای اقتصادی-اجتماعی برای بهره‌برداری گردشگری، تجاری یا شیلاتی از اراضی ساحلی باشد؛ امری که در بسیاری از مناطق ساحلی در حال توسعه مشهود است. همچنین، بهبود راه‌های ارتباطی زمینی و دریایی به‌عنوان یکی از شاخص‌های دارای بالاترین وزن، گواهی بر این نکته است که زیرساخت‌های حمل‌ونقل در نواحی روستایی ساحلی هنوز از کارآمدی لازم برخوردار نبوده و ارتقای آن‌ها یکی از خواسته‌های کلیدی ساکنین و شرط تحقق توسعه فضایی محسوب می‌شود. اهمیت یافتن شاخص‌هایی مانند تغییر و بهبود مصالح و توسعه مسکن جدید نیز مؤید نیاز به نوسازی و مقاوم‌سازی مسکن در این مناطق است؛ مساله‌ای که در مناطق ساحلی به دلیل اقلیم خاص، رطوبت بالا و مخاطرات طبیعی مانند طوفان‌های دریایی، اهمیت دوچندان می‌یابد.

بازساخت شامل مجموعه‌ای از اقدامات و سیاست‌هایی است که با هدف احیا و تقویت اقتصاد، اجتماع و کالبد سکونتگاه‌های یک منطقه پس از یک بحران، رکود یا تغییرات عمده اقتصادی نیاز و ضرورت پیدامی‌کنند. بازساخت نشان‌دهنده تغییرات در فعالیت‌های انسانی تحت محدودیت‌های محیط‌های داخلی و خارجی است. هدف اصلی این است که راه جدیدی برای سازماندهی اقتصادی و اجتماعی و کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ایجاد گردد. بازساخت روستاهای ساحلی شهرستان چابهار نشان از ناپایداری در اقتصاد و معیشت و کالبد سکونتگاه‌های روستایی در این خطه ساحلی دارد. یافته‌های این پژوهش مبتنی بر این است که با شناخت کامل و همه‌جانبه از شرایط و واقعیت‌های موجود ناحیه، شناسایی فرصت‌ها و محدودیت‌های درونی و بیرونی روستاهای ساحلی منتخب، ضرورت‌های بازساخت جهت نیل به شرایط مطلوب تعیین گردد که در این خصوص از شاخص‌های منتخب در جدول شماره ۲ بهره گرفته شد. در سطح عوامل کلان، بهبود بافت روستا و حفظ چشم‌انداز طبیعی و بومی روستاها نشان‌دهنده توجه مردم و برنامه‌ریزان به حفظ هویت مکانی، انسجام فضایی و تقویت حس تعلق محلی است. این یافته‌ها با مطالعات پیشین همچون بذرافشان و همکاران (۱۳۹۷) و کونگ و همکاران (۲۰۲۱) هم‌راستا است که به رابطه مستقیم بین هویت مکانی، کیفیت فضایی و بازساخت اشاره کرده‌اند. به‌طور کلی، ترکیب عوامل زیرساختی، کالبدی، محیطی و هویتی در نتایج به‌دست آمده نشان می‌دهد که بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی در چابهار نیازمند نگاهی جامع‌نگر است که همزمان ابعاد فنی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی را مدنظر قرار دهد. تفسیر این اوزان نباید صرفاً بر پایه عدد باشد، بلکه باید به‌عنوان بازتابی از نیازها، چالش‌ها و اولویت‌های واقعی جوامع محلی در بستر جغرافیای خاص منطقه تحلیل گردد.

۵. نتیجه‌گیری

بازساخت سکونتگاه‌های روستایی فرایندی پویا و چندبعدی است که در آن، فضاهای آسیب‌دیده یا ناکارآمد کالبدی با ساختارهای جدید و کارآمد جایگزین می‌شوند. این فرایند نه تنها ساکنان محلی، بلکه نهادهای برنامه‌ریز و سیاست‌گذار را نیز درگیر می‌سازد و نقشی تعیین‌کننده در ارتقاء کیفیت زندگی، کارایی فضایی و توسعه پایدار روستاها ایفا می‌کند. بازساخت سکونتگاه‌های روستایی فرایندی پویا با رابطه علت و معلولی است که کارکرد ترکیبی آن با ادغام عناصر طبیعی، اجتماعی و اقتصادی و کالبدی فضای روستایی و در عین حال تغییر شکل فضاهای اکولوژیکی و زندگی صورت می‌پذیرد. علاوه بر این بازساخت روستایی یعنی فرایند توسعه ساختارهای اجتماعی-اقتصادی روستا و چارچوب‌های نهادی، منابع محیطی و مشارکت ساکنان در توسعه روستایی است. در ایران، به‌ویژه در مناطق ساحلی با ظرفیت‌های ویژه توسعه‌ای، بازساخت کالبدی سکونتگاه‌های روستایی از اهمیت بالایی برخوردار است. شهرستان چابهار به‌عنوان یکی از مناطق استراتژیک سواحل مکران، دارای سکونتگاه‌هایی با ساختار سنتی و بعضاً فرسوده است که نیازمند بازنگری و بازسازی کالبدی می‌باشند.

در این مطالعه، با استفاده از روش تحلیل شبکه‌ای (ANP) عوامل و شاخص‌های مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار شناسایی و اولویت‌بندی شدند. نتایج نشان دادند که از میان ۱۹ شاخص مورد بررسی، ده شاخص از جمله "تغییر کاربری اراضی در سواحل"، "بهبود راه‌های ارتباطی"، "شکل‌گیری کاربری‌های جدید"، و

"توسعه مسکن جدید در ساحل" دارای بیشترین وزن و اهمیت در فرایند بازساخت می‌باشند. این شاخص‌ها عمدتاً به بُعد کالبدی و خدماتی سکونتگاه‌ها مرتبط هستند و حاکی از آن‌اند که زیرساخت‌های فیزیکی و تغییرات کاربری نقش کلیدی در شکل‌گیری فضاهای سکونتی جدید در مناطق ساحلی ایفا می‌کنند. از نظر عوامل کلی، "بهبود بافت روستا"، "حفظ چشم‌انداز روستا"، و "توسعه شبکه معابر" به عنوان مهم‌ترین عوامل کلان مؤثر بر بازساخت شناسایی شدند. این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌هایی چون بذرافشان و همکاران (۱۳۹۷) و ژانگ و همکاران (۲۰۲۱) هم‌راستا بوده و تأکید دارند که توسعه فیزیکی بدون توجه به انسجام بصری، هویت روستایی و کارکرد زیرساختی نمی‌تواند موجب بازساخت موفق گردد.

توانمندسازی جامعه محلی در روستاهای ساحلی شهرستان چابهار وجذب سرمایه‌گذاری با توجه به پتانسیل‌های موجود در این منطقه می‌تواند به توسعه و رونق اقتصادی و بازساخت سکونتگاه‌های روستایی این منطقه کمک شایانی نماید. معرفی فرصت‌های سرمایه‌گذاری در روستاهای ساحلی چابهار به سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی و تهیه طرح‌های توجیهی جذاب و دقیق برای پروژه‌های سرمایه‌گذاری، به همراه اطلاعات کامل در مورد بازار، هزینه‌ها، سودآوری و ریسک‌های احتمالی، ارائه مشوق‌های مالیاتی جذاب به سرمایه‌گذاران، از جمله معافیت‌های مالیاتی، تخفیف‌های مالیاتی و تسهیلات گمرکی، تأمین امنیت سرمایه‌گذاری و ایجاد صندوق‌های سرمایه‌گذاری خاص برای حمایت از پروژه‌های سرمایه‌گذاری در روستاهای ساحلی شهرستان چابهار و تأمین زیرساخت‌ها از جمله راه‌های ارتباطی، برق، آب و اینترنت و کاهش موانع در صدور مجوزهای لازم برای سرمایه‌گذاری در کوتاه‌ترین زمان ممکن می‌تواند مساله مهم بازساخت و ارتقا سکونتگاه‌های روستایی را تقویت نماید.

یافته‌های این تحقیق می‌توانند مبنای علمی مناسبی برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان توسعه روستایی، به‌ویژه در مناطق ساحلی، فراهم کنند. توجه به شاخص‌های شناسایی‌شده در طراحی طرح‌های هادی و توسعه کالبدی، به‌کارگیری منابع سرمایه‌گذاری هدفمند، و مشارکت جامعه محلی در تصمیم‌گیری‌ها می‌تواند به ارتقاء کیفیت سکونتگاه‌های روستایی منجر شود. با این حال، مطالعه حاضر محدود به متغیرهای کالبدی و فیزیکی بوده و عوامل اجتماعی، اقتصادی و ادراکی را کمتر مدنظر قرار داده است. همچنین، ویژگی‌های خانوادگی ساکنان، سوابق مهاجرت، یا دیدگاه‌های آنان نسبت به فرایند بازساخت لحاظ نشده است. بنابراین، پیشنهاد می‌شود در تحقیقات آینده، با رویکردی بین‌رشته‌ای، این عوامل نیز در تحلیل‌ها وارد شده و رویکرد جامع‌تری نسبت به بازساخت سکونتگاه‌های روستایی اتخاذ گردد.

۶. حامیان پژوهش

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

۷. مشارکت نویسندگان

نویسندگان به اندازه یکسان در مفهوم‌سازی و نگارش مقاله سهیم می‌باشند. همه نویسندگان محتوای مقاله ارسالی برای داوری را تایید کردند و در مورد تمام جنبه‌های کار توافق دارند.

۸. تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که هیچ گونه تضاد منافع ندارند.

۹. تقدیر و تشکر

نویسندگان از همه کسانی که به نوعی در انجام این پژوهش یاری رسانده‌اند قدردانی می‌نمایند.

منابع

ابراهیمی، اسماعیل، (۱۳۹۵)، تبیین جایگاه مهاجرت معکوس در بازساخت روستاهای شمال استان اردبیل، *فصلنامه علمی- پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۸(۴)، ۱۷۴-۱۹۱.

- امیرکافی، مهدی، فتحی، شکوفه، (۱۳۹۰)، بررسی عوامل مؤثر بر دلبستگی به محله مسکونی (مطالعه موردی: شهر کرمان)، *مجله مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۵(۱)، ۴۱-۵۰.
- بذرافشان، جواد، طولابی نژاد، مهرشاد، اسکتی، هانیه. (۱۳۹۷). بررسی آثار حس تعلق مکانی بر بازساخت فضایی-کالبدی سکونتگاه‌های روستایی (مطالعه موردی: دهستان نه، شهرستان نهبندان). *پژوهش‌های جغرافیایی انسانی*، ۵۰(۴)، ۷۹۱-۸۰۷.
- بنیادمسکن انقلاب اسلامی استان سیستان و بلوچستان، طرح هادی روستای رمین، ۱۳۹۷، (۵۷-۵۸).
- بهرام‌پور، عطیه، مدیری، آتوسا، (۱۳۹۴)، مطالعه رابطه میان رضایتمندی ساکنان از محیط زندگی و میزان حس تعلق آنها در مجتمع مسکونی بلند مرتبه شهرک کوثر تهران، *نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی*، ۲۰(۳)، ۸۵-۹۴.
- بیگدلی، مهناز، (۱۳۹۴)، ضرورت توجه به "بازساخت فضایی" در برنامه‌های توسعه اقتصادی اجتماعی کشور (با نگاهی به وضعیت منطقه کلان شهری تهران)، *نشریه پیام مدیران فنی و اجرایی*، ۴۱(۳)، ۴۲-۴۵.
- پاکشیر، عبدالرضا، صرافی، محمد، (۱۳۸۶)، عوامل مؤثر بر فرایند بازساخت کالبدی کلانشهر، *مورد پژوهی محدوده شمال غرب شیراز ۱۳۸۳-۱۳۵۷*، *پژوهشنامه علوم انسانی*، ۵۳(۴)، ۱۴-۳۶.
- سندگل، محسن، اصغری لقمجانی، صادق، فاضل‌نیا، غریب، پیرانی، محمد. (۱۴۰۱). محدودیت‌های کالبدی و زیست‌محیطی کارآفرینی در روستاهای پیرامونی مرز و تالاب بین‌المللی هامون (مطالعه موردی: بخش قرقری، شهرستان هیرمند). *فصلنامه مطالعات کارآفرینی و توسعه پایدار کشاورزی*، ۹(۲)، ۳۷-۵۸.
- جوان فروزنده، علی، مطلبی، قاسم، (۱۳۹۰)، مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن، *نشریه هویت شهر*، ۵(۸)، ۲۷-۳۷.
- حیدری، علی‌اکبر، مطلبی، قاسم، نگین‌تاجی، فروغ، (۱۳۹۳)، تحلیل بعد کالبدی حس تعلق به مکان در خانه‌های سنتی و مجتمع‌های مسکونی امروزی، *نشریه هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی*، ۱۹(۳)، ۷۵-۸۶.
- رضوانی، محمدرضا، (۱۳۹۰)، *برنامه‌ریزی توسعه روستایی در ایران*، نشر قومس. تهران.
- رحمانی (۱۳۹۵)، تحلیل الگوی گسترش کالبدی-فضایی روستا-شهرها با استفاده از مدل آنتروپی شانون و مدل هلدرن، *فصلنامه علمی-پژوهشی نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی*، ۱۹(۱)، ۵۲-۳۹.
- بهرامی، رحمت. (۱۳۹۸). تحلیلی بر قابلیت‌های کالبدی-کارکردی شهر سنندج با تاکید بر پیوندهای شهر و روستا. *مطالعات ساختار و کارکرد شهری*، ۶(۲۰)، ۱۴۷-۱۷۱.
- سعیدی، عباس، امینی، فریبا، (۱۳۸۹)، ناپایداری سکونتگاهی و تحول کارکردی مسکن روستایی (مورد: ناحیه نطنز-بادرود)، *فصلنامه جغرافیا*، ۸(۲۷)، ۲۹-۴۳.
- شکوئی، حسین، (۱۳۸۶)، *اندیشه‌های نو در فلسفه جغرافیا*، انتشارات گیتهانشاسی.
- صادقی، خدیجه، طولابی نژاد، مهرشاد. (۱۳۹۸). تحلیل ادراک جامعه محلی از بازساخت کالبدی- فضایی اجرای طرح هادی در دهستان رشتخوار. *مسکن و محیط روستا*، ۳۸(۱۶۷)، ۸۲-۶۷.
- عطائی، رقیه، پورمحمدی، محمدرضا، (۱۳۹۴)، تأثیر مولفه‌های هویت کالبدی و فعالیتی بافت‌های تاریخی در ایجاد تعاملات اجتماعی، *مدیریت شهری*، ۴۱(۴)، ۲۲۹-۲۴۶.
- میرمقتدایی، مهتا، (۱۳۸۸) معیارهای سنجش امکان شکل‌گیری، ثبت و انتقال خاطرات جمعی در شهر، *مجله هنرهای زیبا*، ۳۷(۴)، ۴-۱۷.
- وودز، مایکل، (۱۳۸۹)، جغرافیای روستایی (فرایندها، واکنش‌ها و تجربه‌های بازساخت روستایی)، ترجمه رضوانی، محمدرضا، فرهادی، صامت، انتشارات دانشگاه تهران.

- Bi, G, Yang, Q. (2022). Spatial Reconstruction of Rural Settlements Based on Multidimensional Suitability: A Case Study of Pingba Village, China. *Land*. 11(8):1299- 1301.
- Gustafson, Per, (2001), Meaning of Place: Every Day Experience and Theoretical Conceptualization, *Journal of Environmental Psychology*, Volume 21, pp 5- 16.
- Hoggart, N. & Paniagua, A, (2001), What Is Rural Restructuring?" in: *Journal of Rural Studies*, 17(4), 40- 55.
- Kong, X., Liu, D., Tian, Y., & Liu, Y. (2021). Multi-objective spatial reconstruction of rural settlements considering intervillage social connections. *Journal of Rural Studies*, 84, 254-264.
- Li, N., & Jiang, S. (2018). Study on spatial pattern of rural settlements in Wuling mountainous area based on GIS. *Wireless Personal Communications*, 102, 2745-2757.
- Lovering, J, (1989), The Restructuring Debate", in: Peet, R. & Thrift, N. G. (eds): *New Models in Geography*, Vol. 1, London, pp. 183-223.
- Wang, H., & Zhuo, Y. (2018). The necessary way for the development of China's rural areas in the new era-rural revitalization strategy. *Open Journal of Social Sciences*, Vol. 6, No. 6, pp. 97-106.

Zhong, J., Liu, S., Huang, M., Cao, S., & Yu, H. (2021). Driving forces for the spatial reconstruction of rural settlements in mountainous areas based on structural equation models: A case study in western China. *Land*, 10(9), 913.

References:

- Amir-Kafi, Mehdi, Fathi, Shokoofeh, (2018), Investigating factors affecting attachment to residential neighborhood (case study: Kerman city), *Iranian Journal of Social Studies*, 5(1), 41-5. [InPersian]
- Atai, Ruyiyeh, Pour-Mohammadi, Mohammad-Reza, (2014), the influence of physical and activity identity components of historical contexts in creating social interactions, *Urban Management*, 41(4), 229-246. [InPersian]
- Bazarafshan, Javad, Tolabinejad, Mehrshad, Sketti, Hanieh. (2017). Investigating the effects of the sense of place belonging on the physical-spatial reconstruction of rural settlements (case study: Neh district, Nehbandan city). *Human Geography Research*, 50(4), 791-807. [InPersian]
- Bahrampour, Atieh, Madiri, Atosa, (2014), study of the relationship between residents' satisfaction with the living environment and their sense of belonging in the high-rise residential complex of Shahrek Kausar, Tehran, *Fine Arts-Architecture and Urban Development*, 20(3), 85-94. [InPersian]
- Begdeli, Mahnaz, (2014), the necessity of paying attention to "spatial reconstruction" in the country's economic and social development programs (with a look at the situation in the metropolitan area of Tehran), *Payam magazine of technical and executive managers*, 41(3), 42-45. [InPersian]
- Bi, G, Yang, Q. (2022). Spatial Reconstruction of Rural Settlements Based on Multidimensional Suitability: A Case Study of Pingba Village, China. *Land*. 11(8):1299- 1301.
- Ebrahimi, Ismail, (2016), Explaining the place of reverse migration in the reconstruction of the villages in the north of Ardabil province, *Scientific-Research Quarterly of New Attitudes in Human Geography*, 8(4), 174-191. [InPersian]
- Gustafson, Per, (2001), Meaning of Place: Every Day Experience and Theoretical Conceptualization, *Journal of Environmental Psychology*, Volume 21, pp 5- 16.
- Heydari, Ali-Akbar, Melabi, Qasim, Negin-Taji, Forough, (2013), Analysis of the physical dimension of the sense of belonging to a place in traditional houses and modern residential complexes, *Journal of Fine Arts - Architecture and Urban Development*, 19(3), 75-86. [InPersian]
- Hoggart, N. & Paniagua, A, (2001), What Is Rural Restructuring?" in: *Journal of Rural Studies*, 17(4), 40- 55.
- Javan Faruzandeh, Ali, Melabi, Qasim, (2013), the concept of sense of belonging to a place and its constituent factors, *Shahr Identity Magazine*, 5(8), 27-37. [InPersian]
- Kong, X., Liu, D., Tian, Y., & Liu, Y. (2021). Multi-objective spatial reconstruction of rural settlements considering intervillage social connections. *Journal of Rural Studies*, 84, 254-264.
- Li, N., & Jiang, S. (2018). Study on spatial pattern of rural settlements in Wuling mountainous area based on GIS. *Wireless Personal Communications*, 102, 2745-2757.
- Lovering, J, (1989), The Restructuring Debate", in: Peet, R. & Thrift, N. G. (eds): *New Models in Geography*, Vol. 1, London, pp. 183-223.
- Mirmoqtadai, Mehta, (2008) Criteria for measuring the possibility of forming, recording and transmitting collective memories in the city", *Journal of Fine Arts*, 37(4), 17-4. [InPersian]
- Pakshir, Abdolreza, Sarafi, Mohammad, (2016), factors affecting the process of physical reconstruction of the metropolis, a case study of the northwestern region of Shiraz, 1357-1383, *Journal of Humanities*: 53(4), 36-14. [InPersian]
- Rezvani, Mohammad Reza, (2010), *Rural Development Planning in Iran*, Qoums Publishing. Tehran. [InPersian]
- Saidi, Abbas, Amini, Fariba, (1389), Residential instability and functional evolution of rural housing (case: Natanz-Badroud area), *Geography Quarterly*, Volume 8, Number 27, pp. 29-43. [InPersian]
- Shakoi, Hossein, (1386), *New Thoughts in the Philosophy of Geography*, Gitasanshi Publications. [InPersian]
- Sadeghi, Khadija, Tolabinejad, Mehrshad. (2018). Analysis of the local community's perception of physical-spatial reconstruction of Hadi project implementation in Rashtkhar district. *Housing and village environment*. 38 (167): 67-82. [InPersian]
- Woods, Michael, (1389), Rural Geography (processes, reactions and experiences of rural reconstruction), translated by Rezvani, Mohammad-Reza, Farhadi, Samet, Tehran University Press.
- Wang, H., & Zhuo, Y. (2018). The necessary way for the development of China's rural areas in the new era-rural revitalization strategy. *Open Journal of Social Sciences*, Vol. 6, No. 6, pp. 97-106.
- Zhong, J., Liu, S., Huang, M., Cao, S., & Yu, H. (2021). Driving forces for the spatial reconstruction of rural settlements in mountainous areas based on structural equation models: A case study in western China. *Land*, 10(9), 913.

نحوه استناد به این مقاله:

قنبری، سیروس و غفران، منیره (۱۴۰۵). بررسی عوامل مؤثر بر بازساخت فضای کالبدی سکونتگاه‌های روستایی ساحلی شهرستان چابهار. *مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی*، ۷(۲)، ۳۸-۲۵. DOI: 10.22124/gscj.2026.28193.1315

Copyrights:

Copyright for this article are retained by the author(s), with publication rights granted to *Geographical studies of Coastal Areas Journal*. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

